

КОНЦЕПЦІЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ЛЕГІТИМНОСТІ П'ЄРА РОЗАНВАЛОНА

Соломія Бобровська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: solyabobrovska@gmail.com*

Досліджено основи легітимності демократії філософської концепції П. Розанвалона крізь призму тлумачення філософом концептів легітимності, суспільної загальності та демократичного режиму. Розглянуто тлумачення терміну легітимність та проаналізовано сприйняття демократичної легітимності, яке забезпечило основу демократичним режимам ХХ ст. Проаналізовано поняття та різновиди суспільної загальності, яку у своїй основі вважають частиною так званого зміщення центру демократій. Запропоновано до розгляду три форми демократії: наближеності, участі та взаємодії.

Ключові слова: легітимність, суспільна загальність, демократичний режим, громадянське суспільство, демократія участі, демократія наближеності, демократія взаємодії.

Проблема легітимності актуальна тому, що вона залишається міцною опорою, на якій ефективно можуть розвиватися владні відносини мікрополітичного та макрополітичного рівня. Це своєю чергою визначає рівень демократичності суспільства та готовність влади вести діалог із громадянами. Адже влада може бути визнана легітимною лише у тому випадку, якщо буде дотримуватись фундаментальних “правил гри” – нести відповідальність перед народом та визнавати верховенство права (закону). Криза легітимності часто спостерігається у суспільствах із перехідним типом правління. Для України характерна недостатня легітимність майже всіх політичних інститутів, причиною якої є їхнє виникнення за диктуванням “зверху”, часто з використанням адміністративного ресурсу і тиску, а не шляхом напрацювань та зусиль громадян.

Дослідження легітимності та її проблем має давню історію. Її вивчали Аристотель, Платон, Н. Макіавелі, Т. Гобс, Дж. Лок, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є та ін. Створення ж класичної теорії легітимності, безперечно, пов'язане з М. Вебером. Проте, згодом теорія отримувала трансформацію, зміну та повноту. Досліджували проблему Д. Істон, К. Попер, С. Ліпсет, М. Дюверже, Ю. Габермас, К.-О. Апел, С. Гантінгтон, П. Розанвалон. Серед українських авторів можна назвати А. Колодій, А. Карася, І. Стулова, О. Дацаківську, та ін.

Мета статті – дослідити проблему легітимності в аспекті нових форматів (видів) демократії за працею французького філософа “Демократична легітимність: безсторонність, рефлексивність, наближеність” П. Розанвалона.

Проблема демократії настільки давно і так часто піднімалась в історії філософської думки, що, здавалося б, важко здивувати світ новими дослідженнями та інтерпретаціями. Та все ж, варто звернути увагу на роботу французького філософа, економіста за фахом, людину, яка стала послідовником ідей, а згодом і очолила Центр політичних досліджень імені Раймона Арона – П'єра Розанвалона. Одна з декількох його книг, які були видані українською мовою – “Демократична легітимність: безсторонність, рефлексивність, наближеність” – є, за його словами, 2-гою у так званій трилогії руху до певного “універсалізму” в сучасному світі. Метою такої роботи було дослідити мутацію демократії у ХХІ ст. Філософ пише: “Демократія, витлумачена як досвід, відчиняє двері до справжнього експериментального універсалізму. Визнання того, що всі ми – учні демократії, дає змогу започаткувати широкий політичний діалог між народами” [4, с. 6]. У 2007 році на президентських виборах у Франції один із кандидатів взяв за основу своєї програми ідею “партисипативної демократії”, в якій аналітики помітять філософський почерк

П. Розанвалона. Проте, займаючись суспільною роботою та очолюючи “Республіку ідей” (інтелектуальну майстерню, створену у 2002 році), філософ різко відреагує на подібні заяви, зауваживши, що не буде робити промоцій жодній політичній силі, оскільки Майстерня є майданчиком для продукування ідей в Європі та світі [4, с. 6].

П. Розанвалон багато уваги у своїй роботі приділяє визначенню легітимності, тому буде доречно розглянути значення терміну у різних площинах, зокрема, зупинитись на перехресті легітимності та демократії. До речі, колега філософа, дослідник конституційної демократії, професор політичних наук правничого факультету Сорбони Філіп Рено також вважає, що базова константа на сьогодні є: лише демократія, яка є легітимним устроєм, невід’ємним від поняття “правова держава”. Це те, що в західному світі називають “королевою права” [1].

Свого часу Макс Вебер зауважив, що соціальні суб’єкти залежать від того, наскільки вони та їхні дії легітимні. Очевидно, що у світі політики є власні ресурси панування, без яких фактично неможливо уявити існування політичних суб’єктів. Один із них – легітимність, успішність якої тісно пов’язана з ефективністю діяльності, оцінюванням роботи та, як результат, визнанням.

Хоч корінь слова легітимність слід шукати в латинській мові, проте вжиток його в європейських мовах знаходимо лише у XIII ст.: спочатку у Франції, а через два століття і в Англії (ними користувався Д. Дефо, Т. Гобс, Дж. Лок). Політичного ж смислу термін набув знову ж таки у Франції на поч. XIX ст. Він символізував законність влади на противагу узурпованій, як незаконній. Проте згодом уявлення змінилось, і наразі термін знаходиться на перехресті чотирьох дискурсів: політичного, філософського, правового та соціального.

Значення слова “легітимність” та суміжних з ним розширилось із розвитком мов. До прикладу “The Oxford Large Print English Dictionary” тлумачить легітимність як “той, що проголошується законним”, “відповідний до закону чи правила”, “правильний”, “обов’язковий”, “належний”, “дозволений” [8, с. 458]. У “Словнику політичної науки: категорії, поняття і терміни” – легітимність – це ознака політичної влади, владних відносин, добровільне визнання підвладними права суб’єктів влади на застосування сили і обмеження свободи людей [3, с. 220]. М. Дюверже дуже слушно дав синонім визнанню правомірності політичного панування – “народний консенсус”. Окрім того, легітимність влади не завжди ототожнюється із законністю і може не відповідати її юридичній легалізації [3, с. 220].

Слід звернутися і до М. Вебера, який чи не перший дав класифікацію легітимного панування, серед яких виділяв: легальне, традиційне та харизматичне. Легальне панування має за основу встановлені правила та закони, у межах яких обираються та діють представники влади. Прикладом такого типу є панування бюрократичне [2, с. 158]. Традиційне панування базується на вірі у святість порядків та можновладців. Цей тип презентує патріархальне панування. А основою харизматичного панування є відданість володарю та його ласці (харизмі), внаслідок прояву магічних здібностей, героїзму, сили духу та слова. Прикладом такого панування є панування пророка, військового героя, великого демагога [2, с. 166].

У радянських філософських словниках та підручниках передовсім акцентується на правовому аспекті легітимності. Однак, семантичне поле терміну “легітимність” не обмежується лише ним. І знову доречно звернутися до М. Вебера, який поширює застосування терміну легітимність на всю сферу соціальних відносин. Він вважає, що цей феномен є важливою умовою існування певного соціального порядку, оскільки має здатність диктувати вимоги та стверджувати зразки поведінки для індивіда в суспільстві. Таким чином, можна стверджувати, що даний термін стосується очевидно не лише світу політики, а є повноправною категорією й у соціальній сфері.

П. Розанвалон вважає, що еволюція демократичної одностайності привела до того, що “частина дорівнює всьому, а момент виборів дорівнює термінові мандата: такими були обидві посилки, на яких оперли легітимність демократичного режиму” [4, с. 12]. Таким чином, демократичні політичні режими почали брати за основу дві важливих концепції:

загальне виборче право та державний апарат. Проте останній якщо і набув автономності, та все ж був визначений принцип рівноправного доступу до державних посад. У такому випадку, ми отримали вибори та конкурси: перші для народних обранців є “суб’єктивним” вибором, який скерований системою інтересів, цінностей та думок, а вже конкурс (або іспит) є “об’єктивним” відбором якісних кадрів. Відтак, окрім легітимності призначення, що утверджується шляхом голосування, створюється ще одне сприйняття демократичної легітимності – **ототожнення зі суспільною загальністю**. П. Розанвалон пояснює, що ці дві перехресні форми легітимності – процедурна та субстанціональна – забезпечили певну основу демократичним режимам ХХ ст., яка почала переформатовуватись з 80-х років минулого століття.

Зі зміною політичних епох та режимів, особливо в Європі, у 80-х роках настає період відвертих пошуків нових термінів, крізь призму яких зможе сприйматися демократичний вимір суспільної загальності, яка за визначенням є думкою певної маси громадян-виборців, що виражають загальну волю. Отже, виділяють три види суспільної загальності, які будуть доповнювати подальші визначення легітимності.

Від’ємна загальність – статус загальності певної інституції утворюється в тому випадку, якщо ніхто не може її (інституцію) привласнити. Саме вона відрізняє органи влади або регулювання від обраної влади.

Загальність примноження, мета якої полягає в тому, щоб реалізувати завдання, яке висловив електорат ототожнений зі суспільною цілісністю.

Загальність уваги до окремого – це реалізація загальності з урахуванням індивідуальних підходів, заглибленням у світ окремого. Це результат дії влади, яка виявляє інтерес до проблем усіх громадян і не зосереджується лише на законах.

П’єр Розанвалон окреслює три нові типи легітимності, кожен з яких є реалізацією підходу до суспільної загальності. Так, легітимність безсторонності (пов’язана з реалізацією від’ємної загальності); легітимність рефлексивності (пов’язана з загальністю примноження); легітимність близькості (відповідно до загальності уваги до окремого) [4, с. 19]. Таку еволюцію легітимності вважають частиною так званого зміщення центру демократій.

Цікаво, що така типологія розширює ще одну класичну класифікацію легітимності, в якій легітимність через основи (input legitimacy) протиставляється легітимності через результати (output legitimacy). Обидві форми легітимності виражають громадську оцінку якіснішої інституції, проте легітимність через основу дає оцінку методології її роботи, а легітимність через результати визначає саму відповідність та якість безпосереднього результату напружень [7].

Загалом існує цікаве трактування, що демократична версія легітимності призначена для створення конструктивних зв’язків між владою та громадянським суспільством. Вона дійсно створює відчуття значущості громадян, які завдяки такому індикатору здатні відчути рівень розвитку демократії у своїй державі.

Коли на перші ролі претендує громада, а не виборні органи, то доречно прокоментувати також саме явище демократії наближеності. У 60-х роках ХХ ст. американські студенти вийшли на вуличні протести, вимагаючи встановлення демократії з активною участю громадян. Потужний спалах протестів назрівав давно після спокійних 50-х років, проте наступне десятиліття в Сполучених Штатах ознаменували ледь не часом протестів та повстань. Молодь та студентство тепер називають “бунтівною”, а основною часткою тих, хто навчається у вишах є вже не лише представники елітних верств, а й середній клас та прості робітники. На фоні політико-расово-соціальної поляризації, студентський рух згодом все більше набере радикального спрямування, але перед тим стане осередком “нових лівих”, які і закликають до перетворення суспільства з реальною участю громадян в житті громади та свободи вираження. Демократія участі (participatory democracy) – такий термін був вперше вжитий у 1962 році у маніфесті установчих зборів руху “Студенти за демократичне суспільство”. Окрім того, пролунають звернення до відновлення традиції місцевого самоврядування та добровільних об’єднань. Відтоді ідея демократії участі

поширюється на теренах США як нова громадська вимога, яку розповсюджували рухи, організації та ініціативи. Зокрема, вірили і в те, що активніша участь громадян покладе край фальшивим і підставним дебатам та безкінечним війнам партій у державній сфері. Поняття демократії участі розповсюджувалось та утверджувалось тоді в усьому світі, щоб збагачувати та критикувати функціонування представницьких органів. Воно реанімувало в Європі пам'ять про традиції громадських об'єднань і рад, увійшовши в резонанс із доктринами чи сподіваннями, якими були позначені ХІХ та поч. ХХ ст. [4, с. 243].

Бум дослідження демократії участі в Англосаксонських країнах припадає на 70–90 рр. Дослідники пишуть численні монографії, в яких пропонують власні концепції політичної участі. У 1972 році виходить збірник праць британських вчених “Участь у політиці” під редакцією професора Манчестерського університету Герайнта Пері, який наголошує: “Політика без участі містить внутрішню суперечність, а демократія без участі є беззмисловою” [5, с. 1]. На думку Г. Пері більшість теорій партисипативної демократії можна класифікувати на два типи: 1. “інструментальна теорія”, ідея якої полягає у тому, що участь якнайбільшої кількості політично активних громадян є найефективнішою протидією тиранії чи бюрократії і централізації; 2. “теорія розвитку” – основним положенням якої є участь як частина процесу політичної і моральної освіти (ст.1). Дослідник також припускає і можливу появу третього типу під назвою “альтруїстська участь”, який міг би виникнути за умови розвитку і відновлення територіальних громад. Проте, на сьогодні можна з впевненістю підтвердити останню концепцію, адже у країнах розвинутої демократії, політика місцевого самоврядування передовсім спирається на думку територіальних громад.

Щодо П. Розанвалона, то він не оминає також і так звану розсосереджену участь громадян у політичному житті. Це численні участі в публічних дебатах, інформаційних зборах, участь в громадському житті міста, читання газет, слухання радіо, участі в роботі громадських організацій. Свого часу Британська виборча комісія робила дослідження з цього приводу, яке показало, що в країні щоденно відбувається близько 15 мільйонів розмов на політичну тематику. Це власне і показує масштабність такої участі. Таким чином, все починає відбуватися так, ніби демократія все ж поширюється і переміщується у сферу громадянського суспільства, а вираження громадської думки урізноманітнюється та перестає бути зосередженою в одній точці. Ось так і закінчується довгий період формування політичної сфери лише в стінах догм та інституцій. Зрештою, громадяни завжди вміли користуватися терміном представницька демократія. Елементом регулювання та контролю був мандат, який перетворював громадянина, на учасника виборчого процесу. Проте сьогодні, громадяни вже не задовольняються лише своїм виборчим бюлетенем, а прагнуть наглядати, контролювати та виражати свої позиції, вони вимагають інформації, примушуючи владу давати пояснення і обґрунтовувати свої дії, випробовуючи представників влади, відіграючи роль уважного та суворого свідка, стверджуючи або заперечуючи ухвалені рішення. Така демократія має елемент взаємодії і виходить за межі виборно-представницького поля [4, с. 248]. Колись мер квартального округу, де був застосований пілотний проект квартальних рад, сказав: демократія – це насамперед інформація. Очевидно, це є аксіомою, адже запорукою успіху розвитку демократії в країні є насамперед відкритість органів державної влади, обранців всіх рівнів врядування та інформації, якою оперують вищезазначені. До речі, в Україні до цього прийшли лише 2 роки тому, прийнявши Закон про доступ до публічної інформації. Це одна з найдієвіших функцій демократії взаємодії – обмін інформацією. Вона скорочує відстань між владою та суспільством, у результаті чого вони отримують взаємну вигоду: громадяни вислухані та проінформовані; натомість для влади громадяни є відносно передбачуваними у своїх маневрах та діях. Так встановлюється зв'язок нового типу, бо в результаті отримаємо нову якість функціонування взаємодії, яка дає змогу діяти новій суспільній системі наближеності й невід'ємної від неї системи суспільного контролю [4, с. 250]. Окрім того, важливу роль тут відіграють і ЗМІ, які також слід вважати, як спосіб для урядування, як один із визначальних пріоритетів політичної комунікації нового зразка.

Цікаво, що перші риси демократії взаємодії можна віднайти в кінці XVIII ст. у Франції. Це пояснюють тим, що поки англійці розвивають теорію представницького уряду, французи просто обмежуються спостереженням за умовами, в яких молода громадська думка починає впливати на переформатування стосунків влади та суспільства. Філософи констатують, що в самих нетрях абсолютизму, хоча нічого не змінюється в конфігурації інститутів, “лещата розтискаються”, а громадянське суспільство стає силою, з якою потрібно рахуватися. Відтак, громадянська думка сприймається на рівні неформальної загальної волі.

Один із міністрів фінансів революційної Франції – Некер, зауважив, що громадська думка є невидимою силою, яка не маючи казни, не маючи охорони й армії, дає закони місту, суду і навіть королівським палацам [4, с. 251]. Отже, філософська політична думка та настрої громадян за декілька років до Французької революції розвивалися так, що люди з прогресивними позиціями турбувалися більше щодо посилення ролі впливу громадської думки, ніж про вибори представників.

Зазначимо, що праці П. Розанвалона мають виразну актуальність у контексті осмислення демократичних процесів у політиці України. Ситуація з застосуванням або ж підняттям на порядок денний терміну “легітимність” знаходиться у конфронтаційній моделі легітимації політичної влади. Вона властива для перехідного періоду, де можлива боротьба між елементами автократії та демократії, в результаті якої перша диктує іншій швидкість та умови трансформації. Такий фактор підвищує шанси для повільної еволюції демократії, хоч Ф. Шмітер у своїй праці “Дилеми та загрози демократії” наголошує, що все-таки це буде відбуватися “без задоволення сподівань своїх громадян і без установаження прийняттого і передбачуваного кодексу правил для політичного змагання і співробітництва” [6, с. 187].

Список використаної літератури:

1. *Астаф'єв А.* (Дністровий). Лише демократія є легітимним устроєм // Тиждень. 04.06.10 <<http://tyzhden.ua/Publication/2187>>.
2. *Вебер М.* Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. К., 1998.
3. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. Львів: Кальварія, 2003.
4. *Розанвалон П.* Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність. К.: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2009.
5. *Скоблик В.* Визначення політичної участі у працях британських політологів 1970-1990 рр. <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvuu/PSF/2009_11/Skoblyk1.pdf>.
6. *Шміттер Ф.* Дилеммы и угрозы демократии // Пределы власти, 1994. №1. С. 187–198.
7. Andrew Potter, Two Concepts of Legitimacy // MACLEANS, 03.12.2008. <<http://www2.macleans.ca/2008/12/03/two-concepts-of-legitimacy/>>.
8. The Oxford Large Print Dictionary. Pollard, Elaine and Liebeck. Published by Oxford University Press, Oxford, 1995.

PIERRE ROSANVALLON'S DEMOCRATIC LEGITIMACY CONCEPT

Solomiia Bobrovska

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: solyabobrovska@gmail.com*

P. Rosanvallon's philosophic concept's democracy legitimacy has been studied in light of interpretation by the philosopher of the legitimacy, social generality and democratic regime. *The legitimacy* term's interpretation has been considered, and perception of democratic legitimacy,

which provided a background for XX century democratic regimes, has been analyzed. The notion and variations of social generality, which is considered to be part of the so called *shifted democracy center*, has been analyzed. It is suggested to consider three types of democracy: proximity, participation and cooperation.

Keywords: legitimacy, social generality, civic society, democratic regime, democracy of proximity, democracy of participation and democracy of cooperation.

КОНЦЕПЦИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ЛЕГИТИМНОСТИ ПЬЕРА РОЗАНВАЛЛОНА

Соломия Бобровская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: volodyakonoval@gmail.com*

Исследованы основы легитимности демократии в рамках философской концепции П. Розанваллона сквозь призму толкования философом концепций легитимности, общественной всеобщности и демократического режима. Рассмотрено толкование термина легитимность и проанализировано восприятие демократической легитимности, обеспечивающее основу демократическим режимам XX века. Проанализировано понятие и разновидности общественной всеобщности, которую в своей основе считают частью так называемого смещения центра демократий. Предложено к рассмотрению три формы демократии: близости, участия и взаимодействия.

Ключевые слова: легитимность, общественная всеобщность, демократический режим, гражданское общество, демократия участия, демократия близости, демократия взаимодействия.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2013

Прийнята до друку 25.11.2013